K NĚKTERÝM ASPEKTŮM LEXIKÁLNÍCH CHYB STUDENTŮ VŠE PŘI VÝUCE HOSPODÁŘSKÉ NĚMČINY

Jaroslava Kernerová*

Pravděpodobně každý z nás, kdo se učil nějaký cizí jazyk, se ocitl v situaci, kdy chtěl něco vyjádřit, ale druhá strana jen nechápavě vrtěla hlavou. V současném světě otevřených hranic se prolínají nejen jazyky, ale i celé kultury a životní podmínky. Často se pak stane, že při komunikaci dochází k nedorozuměním. Některá jsou komická, jiná už méně. Jejich příčinou je jev provázející osvojování cizího jazyka, který lingvistika označuje jako *interferenci* nebo též *negativní transfer*. Rozumíme jím „*das Einwirken sprachlicher Elemente und ihrer Situation auf andere sprachliche Elemente*“¹. To znamená, že se jedná o „vzájemné působení řečových elementů a situací, v nichž se tyto vyskytují, na jiné řečové elementy.“ Interference vzniká na základě významové a formální podobnosti. Může probíhat na všech rovinách jazyků, které vstupují do vzájemného kontaktu. V oblasti slovní zásoby, které se budeme v tomto příspěvku věnovat, se zaměříme na negativní interferenci, tj. takovou, která vede nejen k odchylkám od jazykového systému, ale i od jazykové normy. V úvodu bychom ještě rádi uvedli definici interference, jak ji zformuloval U. Weinreich ve svém díle *Sprachen in Kontakt*²: „Diejenigen Fälle der Abweichung von den Normen der einen wie der anderen Sprache, die in der Rede von Zweisprachigen als Ergebnis ihrer Vertrautheit mit mehr als einer Sprache – d.h. als Ergebnis des Sprachkontaktes vorkommen, werden als **Interferenzerscheinungen** bezeichnet.“ (Takové případy odchylky od norem jednoho či druhého jazyka, které se vyskytnou v řeči osob mluvících cizím jazykem v důsledku jejich znalostí více než jednoho jazyka, tj. vyskytnou se v důsledku kontaktu jazyků, jsou označovány jako **interferenční jevy**.)

Abychom si názorně ukázali, o čem je řeč, uvedeme malý příklad. Jde o výrazy *studovat* a *student*, jejichž nesprávný překlad do němčiny může být pro německého mluvčího zavádějící. Slova *student* čeština totiž běžně užívá i pro označení žáků středních škol a gymnázií. V němčině tomu tak není. Zde slovem *student* je označován mladý člověk, který studuje na univerzitě či jiné vysoké škole, a tudíž je mu nejméně 18 let. U nás tento výraz zahrnuje i děti dvanáctileté (viz primán z osmiletého gymnázia). Chce-li tedy vysokoškolský student při své prezentaci říci: „Již jako student gymnázia jsem studoval čtyři roky němčinu“ a svou výpověď zformuluje takto: „Ich habe schon als *Student auf dem Gymnasium vier Jahre Deutsch *studiert“,

* Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta mezinárodních vztahů (jaroslava.kernerova@vse.cz).

1 www.culturitalia.uibk.ac.at/Lexikon_der_Linguistik.

2 www.uni-erfurt.de/Sprachwissenschaft. Weinreich, 1953 [1976], s. 15.

má německý mluvčí s porozuměním problém. Správně přeložena zní věta následovně: „Ich habe schon als Schüler am Gymnasium vier Jahre lang Deutsch gelernt.“ (Srovnej: Ich studierte Germanistik/Deutsch als Fremdsprache an der Universität, an der Fakultät für Germanistik.)

Výrazy, které v mateřském a cizím jazyce znějí stejně či podobně, avšak v cílovém jazyce mají význam širší nebo užší, popř. zcela jiný než v jazyce mateřském, jsou označovány pojmem *falsche Freunde* (false friends, faux amis). Pro názornost uvedeme příklad, kdy je v němčině ve srovnání s češtinou význam výrazně zúžen:

„Meine Schwester absolvierte die Wirtschaftsuniversität. Nächste Woche hat sie die **Promotion*.“ Zde se jedná o zavádějící informaci, neboť promoce je v němčině spojována se získáním doktorské hodnosti, ne však s ukončením studia na vysoké škole. Viz: „Mein Bekannter wurde Doktor der Wirtschaftswissenschaften. Seine *Promotion* findet morgen statt.“ Správný překlad tedy musí znít: „Meine Schwester ist nächste Woche zur feierlichen *Übergabe der Diplome* eingeladen.“

Při zkoumání interferenčních jevů hraje významnou úlohu **psycholingvistika**, která se mimo jiné zabývá zkoumáním kódování výpovědi. V procesu transformace myšlenky ve větu lze vydělit několik fází. Při zkoumání jevů jazykové interference je pro nás zajímavá zejména fáze hloubkových syntaktických struktur. Ty již mají řečový charakter a logicko-gramatickou stavbu. Avšak logika jejich výstavby ještě není totožná s logikou výstavby povrchových struktur, tj. textu (např. výpovědi ve formě jednoduché věty v ústním či písemném projevu.) Proto v jedné hloubkově-syntaktické struktuře mohou být obsaženy různé jazykové varianty, které mají stejný smysl. V této struktuře pak působí selektivní mechanismy, které umožňují vyřadit spojení, jež jsou v daném jazyce nepřipustná.

K chybné volbě slova může dojít i v důsledku toho, že lineární řada morfémů či grafémů je společná dvěma nebo i více výrazům. Popřípadě se může jednat o podobnou morfologickou stavbu: „Die Anlagen können **verschiedlich* (správně: *unterschiedlich*) sein.“ V uvedeném příkladě se jedná o **intralingvální, tj. vnitrojazykovou, interferenci**.

Svou negativní roli často sehrává i **paronymie**. Připomeňme, že paronyma jsou slova zvukově a formálně podobná, ale významově zcela nebo částečně odlišná. Asociujeme tedy na základě vnější shody výrazů. Například: „Tato *komunikace* se v zimě neudrží.“ Chybně: „Diese **Kommunikation* wird im Winter nicht instand gehalten.“ Správně: „Diese *Landstraße* wird im Winter nicht instand gehalten.“

Výraz „*Kommunikation*“ v němčině označuje dorozumívání mezi lidmi, především pomocí jazyka. Například: „Die *Kommunikation* zwischen beiden Geschäftspartnern ist infolge einer beanstandeten Ersatzteillieferung längst blockiert.“ Srovnej: „*Komunikace* mezi oběma obchodními partnery již delší dobu vázne v důsledku reklamace dodávky náhradních dílů.“ V takovémto kontextu dochází ke shodě daného významu s českým výrazem.

Na základě uvedených příkladů je zřejmé, že českému polysémantickému slovu v druhém jazyce mohou odpovídat různé monosémantické výrazy. Pro jejich správnou volbu je rozhodující **kontext**.

Velmi často se v počáteční etapě osvojování cizího jazyka stává, že český mluvčí přenáší do cílového jazyka, v námi zkoumaném případě do němčiny, celý český výraz, který se svým významem diametrálně liší od významu německého. Máme na mysli jazykovou **homonymii**, tj. formální vztah mezi jazykovými jednotkami založený na totožnosti formy. Takovéto homonymum se do německé věty zapojuje pouze syntakticky, ale nerealizuje se lexikálně. Tento druh interference bývá někdy označován jako „**interference citátová**“, neboť české slovo si v německém jazykovém kontextu uchovává tvar i obsah mateřštiny. V samotné komunikaci však má v lepším případě nulovou, v horším zápornou výpovědní hodnotu. Jako příklad slouží následující ukázky česko-německé homonymie.

1. „Na VŠE se koná tento týden *konkurs*. Psali o tom v novinách.“ Chybně: „An der Wirtschaftsuniversität findet diese Woche ein **Konkurs* statt. Es wurde darüber in der Zeitung geschrieben.“ Co výše uvedená věta v němčině vypovídá? Německý rodilý mluvčí si na jejím základě představí, že vláda nedala univerzitě finanční prostředky pro její další existenci a univerzita přestává existovat. Velmi katastrofická představa! A přitom se ve skutečnosti jedná o to, že univerzita hledá nové spolupracovníky. Správný překlad tedy musí znít následovně: „An der Wirtschaftsuniversität findet ein Auswahlverfahren statt.“

Slovo *konkurs* je polysémantické. Ukážeme si, jak bude i jeho další význam realizován v němčině: „V důsledku špatné vládní politiky musela řada malých firem vyhlásit *konkurs*.“ „Infolge der schlechten Politik der Regierung mussten viele kleine Firmen den *Konkurs* anmelden (... gingen viele kleine Firmen in *Bankrott*, nebo: machten *Pleite*) .“

2. „Stále více *rekreantů* upřednostňuje aktivní dovolenou.“ „Immer mehr **Rekreanten* bevorzugen einen aktiven Urlaub.“ Problém spočívá v tom, že ačkoliv němčina zná výraz „*die Rekreation*“ a švýcarská němčina dokonce sloveso *rekreieren* (oba tyto výrazy jsou již zastaralé a v podstatě se neužívají), substantivum *Rekreant* v daném jazyce neexistuje. Správný překlad zní takto: „Immer mehr *Urlauber* bevorzugen einen aktiven Urlaub.“

Abychom mohli vytvořit systém profylaktických cvičení, která by vedla k odstranění interferenčních jevů, je nutné vysledovat, v jakých případech probíhá výběr slov automaticky v podvědomí a kdy potřebný výraz vybíráme vědomě. Na základě našeho výzkumu se domníváme, že automaticky jsou vybírána tzv. citátová slova, která pocházejí z mateřštiny a jsou jejím užíváním upevněna v našem podvědomí. Studenti pak doslovně překládají: „V bance si můžeme *založit* účet.“ „In der Bank kann man ein Konto **gründen*.“ Správně: „In der Bank kann man ein Konto *eröffnen*.“ Ale: „Tato firma byla *založena* jako společný podnik.“ „Diese Firma wurde als ein gemeinsames Unternehmen (Joint-Venture) *gegründet*.“

Jiný příklad citace z mateřštiny, kdy student při své prezentaci zmiňuje povolání rodičů: „Otec *podniká* a matka je v domácnosti.“ „Mein Vater **unternimmt* und meine Mutter ist Hausfrau.“ Sloveso *unternehmen* je transitivní a pojí se tedy s nějakým objektem. Například: „Er hat eine Fernreise *unternommen*.“ (Podnikl dalekou cestu.) Nebo: „Die Firma hat vieles *unternommen*, um konkurrenzfähig zu bleiben.“ (Firma *podnikla* četné kroky, aby si zachovala konkurenceschopnost.) Takže „podnikat“ ve

smyslu „pracovat, být činný jako“ musíme přeložit následovně: „Mein Vater ist *unternehmerisch tätig*.“ (Otec podniká.)

Nesprávné jazykové elementy, které pronikají z mateřštiny do osvojovaného jazyka, ale i naopak, nazýváme **interferémy**. Lingvistika je zkoumá podle toho, jaký je vztah mezi formou a vnitřním významem těchto slov. Na základě toho pak lze vydělit několik kombinací:

1. slova se formálně shodují a význam jednoho z nich je vložen do významu druhého slova (interferém má implicitní charakter, viz *konkurs* x *Konkurs*),
2. slova se formálně podobají a dochází k určitému prolínání jejich obsahů (viz *komunikace* x *die Kommunikation*),
3. slova jsou formálně shodná, avšak chybí společný význam (např. *kost* x *die Kost* = *strava, jídlo*).

Dalším významným zdrojem interference je na základě našeho pozorování **intra-lingvální** (vnitrojazyková) **analogie**. Slova a slovní spojení, jež užíváme v procesu řečové produkce, vznikají pouze z části reprodukcí dříve pochopených slov či slovních spojení. Téměř stejný význam jako reprodukce má totiž v procesu řečové produkce i **kombinační činnost**, při které doplňujeme nám neznámé komponenty na základě analogie, která se tak stává častým zdrojem chyb, neboť utvořené formy a struktury ne vždy korespondují s řečovou skutečností.

Herman Paul trvá na rozlišení úlohy pravidel a řečových modelů (Muster). Oba využívají analogické procesy probíhající v našem myšlení a vzájemně se doplňují. Na základě modelů lze pak intuitivně vyvodit pravidlo. Tento způsob je často doporučován pro školní výuku, neboť aktivuje naše myšlení. Jeho stinnou stránkou však je skutečnost, že nestanovuje hranice používání daného jevu, což má velmi často za následek mylné analogie. Studenti tak často podléhají klamnému dojmu, že jazykové prostředky jejich mateřštiny mají stejnou funkci jako tytéž prostředky v cizím jazyce, a snaží se tudíž při řečové produkci v cizím jazyce vybírat takové tvary, které jsou shodné nebo podobné tvarům mateřského jazyka.

V důsledku aplikace chybných analogií pak vznikají chyby v různých jazykových rovinách. Výzkum ukázal, že nejmarkantněji se tyto chyby projevují v **lexice**. Toto je ještě komplikováno faktem, že interlingvální a intralingvální analogie se mohou navzájem prolínat a různě kombinovat. Proto při výuce cizího jazyka je velmi důležité podchytit správné asociace a naopak bránit asociacím chybným. Uvedme si opět několik příkladů.

Student oznamuje německému lektorovi: „Jdu si pro zápočet.“ Vyjádří to slovy: „Ich **gehe* für mein Testat.“ Je udiven, když lektor reaguje tak, že mu přeje dobré pořízení a chce za ním zavřít dveře. Sloveso „gehen“ totiž znamená vzdalování se od toho, s kým mluvíme. Směr „pohybu k někomu“ se v němčině vyjadřuje pomocí „kommen“. Česká věta měla být německy formulována např. takto: „Ich *komme*, um mein Testat zu holen.“

Ke tvorbě mylné analogie došlo i v následujícím případě, kdy si student stěžoval na obtížnost zkoušky z matematiky slovy, že *propad* studentů je u této zkoušky vysoký. Větu zformuloval následovně: „Die Prüfung in Mathe ist schwierig und der **Durchfall*

der Studenten ist **groß*.“ Ještě že netušil, co vlastně touto německou větou sděluje! Zde máme příklad intralingvální interference. Mluvčí znal sloveso „durchfallen“ a jeho aplikace ve větě by mu jistě nečinila potíže. (Viele Studenten sind bei der Matheprüfung *durchgefallen*.) Rozhodl se však použít jeho nominalizovaného tvaru, který ve spojení se špatně zvoleným adjektivem zásadně mění smysl původní výpovědi. Věta měla znít následovně: „Die Prüfung in Mathe ist schwierig und die *Durchfallquote* der Studenten ist *hoch*.“

Podstatné jméno Durchfall je totiž polysémantické. Konkrétní význam je pak realizován na základě kontextu, v němž je dané slovo použito. Ve výše uvedeném spojení se tedy prosadil ne význam „propad“, ale „střevní potíže.“

Srovnajme ještě jiné příklady, které slouží jako ukázka toho, jak slovní spojení nebo kontext determinují volbu jazykových prostředků v cílovém jazyce. Zůstaneme ještě u německého překladu slova „propad“:

propad výroby – der Produktionseinbruch,
propad cen – der Preisrückgang, die Preissenkung,
 náhlý *propad* akcií – der Aktiensturz,
propad výkonu – der Leistungsabfall.

Vidíme, že jednomu českému slovu v závislosti na slovním kontextu odpovídá v tomto případě hned několik různých německých výrazů. Z toho pro nás plyne velmi důležitý závěr: cizí slovíčka bychom si neměli osvojovat izolovaně, ale měli bychom se snažit si je zasadit do nějakého jazykového kontextu. Pro názornost uveďme ještě jeden příklad:

České slovo „odpovědět“ má v němčině hned několik různých ekvivalentů. Srovnaj:

1. Je třeba zjistit, zda obchodní partner již *odpověděl* na naši poptávku.
 Es ist nötig festzustellen, ob der Geschäftspartner *auf* unsere Anfrage bereits *antwortete*.
2. Náš zákaznický servis *zodpoví* všechny Vaše dotazy.
 Unsere Kundenabteilung *beantwortet* alle Ihre Fragen.
3. Dodací termín prý vypršel již před deseti dny. To *neodpovídá* skutečnosti.
 (To není pravda.)
 Der Liefertermin sollte schon vor zehn Tagen verstrichen sein. Das *entspricht* nicht der Wahrheit.
4. Kdo *odpovídá* za škodu, která nám v důsledku reklamace vznikla?
 Wer *trägt die Verantwortung* für den durch die Reklamation entstandenen Schaden?

Při srovnávání češtiny a němčiny vycházíme z toho, že se jedná o dva jazyky, které nejsou příbuzné. Z toho plyne, že interlingvální interference bude častěji vyvolávána ne formální podobností, či dokonce shodou lexikálních jednotek, jako je tomu mezi češtinou a ruštinou, kdy mluvíme o **interferenci v rovině formy** či tvaru, ale shodou nebo podobností sémantických struktur a sémantických vztahů českých a německých

lexikálních jednotek (**obsahová interference**). Oba tyto interferenční typy se mohou vzájemně prolínat. Uveďme si opět příklad z našeho výzkumu:

„Vzrůstající náklady na dopravu *dělají* naší firmě vážné problémy.“ „Zunehmende Transportkosten **machen* unserer Firma ernsthafte Probleme.“ Správně: „Zunehmende Transportkosten *bringen/ verursachen* unserer Firma ernsthafte Probleme.“

Zde máme co do činění s interferencí, která je záluďnější, neboť se dotýká sémantických vztahů. Českému slovu „dělat“ sice odpovídá německé sloveso „machen“, ale jen částečně. Zpravidla jde o vyjádření konkrétního výsledku nějaké činnosti a užívaná spojení jsou v němčině do velké míry lexikalizovaná.

Srovnej:

dělat potíže – *Schwierigkeiten machen*,
dělat pokroky – *Fortschritte machen*,
udělat někomu radost – *jdm. Freude machen*,
dělat dluhy – *Schulden machen*.

Ještě k obsahové interferenci. V námi prováděné analýze chyb se často objevovala záměna německých výrazů *Tatsache* a *Wirklichkeit*. Obojí se vztahuje k českému slovu *skutečnost*. V němčině se však nejedná o synonyma. Srovnej: „Tato *skutečnost* výrazně ovlivňuje výpočet HDP.“ Chybně: „Diese **Wirklichkeit* beeinflusst stark die Errechnung des BIP.“ Správně: „Diese *Tatsache* beeinflusst stark die Errechnung des BIP.“

„Skutečnost“ ve smyslu „Tatsache“ koresponduje s českým slovem „fakt“ („Tento *fakt* výrazně ovlivňuje výpočet HDP.“) Naproti tomu slovu *Wirklichkeit* odpovídá český výraz *realita*. Srovnej: „*Die Wirklichkeit* war noch schlimmer als wir es uns vorgestellt haben.“ (*Realita /skutečnost* byla mnohem horší než-li naše představy.)

Z hlediska jazykové praxe zmíníme ještě překlad slova *povinný*.

Chystá-li se student vyjádřit německy větu, že „získal všechny kredity za *povinné* předměty“, nemůže svůj překlad zformulovat takto: „In den **pflichtigen* Fächern habe ich alle Kredite bekommen.“ Samostatně stojící výraz *pflíchtig* v němčině totiž nenajdeme. Opět se zde vyskytla interferenční chyba v důsledku chybného přenosu z češtiny. „*Povinné* předměty“ překládáme totiž jako „*obligatorische Fächer*“. Správný překlad věty tedy zní: „In den *obligatorischen* Fächern habe ich alle Kredite bekommen.“ Druhá možnost překladu spočívá v užití kompozita s prvním členem *Pflicht*–: „In den *Pflichtfächern* habe ich alle Kredite erworben.“

Chyb v důsledku jazykové interference je celá řada a mnohé z nich závažným způsobem narušují komunikaci. V našem příspěvku jsme se věnovali především interlingvální interferenci, ale v průběhu vyhodnocování chyb našich studentů jsme se setkávali i s četnými projevy intralingvální interference. Analýza jejích konkrétních projevů však nebyla cílem našeho příspěvku.

Domníváme se, že česko-německé interferenci je třeba věnovat soustavnou pozornost, a to nejen proto, aby byla včas odhalena a psaný či mluvený projev správně pochopen, ale rovněž za velmi důležitou považujeme **prevenci** těchto chyb. Tady by

měl sehrát svoji roli vypracovaný systém cvičení a řečových situací, které zabrání tomu, aby se stejné chyby stále opakovaly. V tomto ohledu již byly některé kroky podniknuty. Chceme proto optimisticky doufat, že s větami typu “mein Vater *unternimmt“ se budeme setkávat stále méně a méně často.

Literatura

- AMELUNG, I.; ANTOŇOVÁ, Ch.; KERNEROVÁ, J.; KLEIN, S. 2000. Hartnäckige Fehler tschechischer Studenten. *Cizí jazyky*. 2000/1, roč. 44, č. 2–5, s. 61–3, 95–7, 135–8, 164–5; *Cizí jazyky*. 2001/2, č. 1–2, roč. 45, s. 24–6, 60–2.
- ANTOŇOVÁ, Ch. 2002. Häufige Fehler. www.vse.cz/knj.
- HERMAN, P. 1920. *Prinzipien der Sprachgeschichte*. 5. Auflage. Halle, 1920, s. 106–120.
- HÖPPNEROVÁ, V. 1995. Grammatische und lexikalische Schwerpunkte im Unterricht der deutschen Wirtschaftssprache. Praha : Vysoká škola ekonomická, 1995.
- HÖPPNEROVÁ, V. 2006. *Zrádná slova v němčině*. 1. vyd. Praha : Ekopress, 2006.
- HUNOLD, J. 1997/8. Falsche Freunde. *Cizí jazyky*. 1997/8. roč. 41, č. 5–6, s. 97–8; č. 7–8, s. 131–2. www.culturitalia.uibk.ac.at/Lexikon_der_Linguistik. 16. 6. 2005.
- www.uni-erfurt.de/Sprachwissenschaft. 16. 6. 2005.
- ZATOVKAŇUK, M. 1974. K psycholingvistické charakteristice jazykové interferencii. In *Filologické studie*. Praha : PF UK, 1974, s. 141–6.

SOME ASPECTS OF LEXICAL MISTAKES MADE BY STUDENTS AT THE UNIVERSITY OF ECONOMICS IN BUSINESS GERMAN LESSONS

Abstract: The paper deals with an analysis of Czech-German lexical interference. I draw from my own teaching experience and research into this topic. As many mistakes arise in consequence of semantic divergence and convergence, I want to stress the necessity of a comparative approach to teaching a foreign language, whereby we can avoid a number of frequent mistakes.

Keywords: Interference, German and Czech Business Languages